

Türk Psikoloji Yazıları
2007, 10 (20), 19-41

Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma

Elif Kuş*
Ankara Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, sosyal bilimler metodolojisindeki paradigma dönüşümü ve psikolojideki yansımaları konu edilmektedir. Sosyal bilimlerde, pozitivist paradigmadan bir kopuşla birlikte nitel araştırma desenlerinin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Psikoloji disiplini de sözü edilen dönüşümden etkilenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, psikolojinin alternatif metodolojik yaklaşımlar ile ilişkisini ve psikolojideki nitel araştırma desenlerinin/ tekniklerinin kullanımının paradigmatik dönüşüm çerçevesinde değerlendirilerek aktarılmasıdır. Ayrıca, Türkiye'deki psikoloji araştırmalarında nitel araştırma tekniklerinin kullanımını tespit edebilmek amacıyla, yürütülen bir anketin sonuçları ve 14. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde sunulan bildiri özetlerinin içerik analizi de dayanak alınarak, Türkiye'de psikoloji disiplininin bu dönüşümün neresinde durduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Paradigma, metodoloji, nitel araştırma, psikoloji

Changes in the Social Science Methodology and Qualitative Research in Psychology

Abstract

In this study, the paradigmatic change in social science methodology and its reflections on psychology is examined. In social sciences, the use of qualitative research designs is getting increased along with the shift towards alternative paradigms from positivist paradigm. Psychology, as a scientific discipline, is also affected from this paradigmatic change. In this context, it is aimed to examine the relation of psychology with alternative approaches and the use of qualitative research designs/ techniques under the light of paradigmatic change. Additionally, we discussed the situation of psychology in Turkey in terms of this paradigmatic change, based on the findings of a questionnaire -which was applied to find out the use of qualitative research methods among Turkish psychologists- and a content analysis of papers' abstracts presented at 14. National Psychology Congress.

Key Words: Paradigm, methodology, qualitative research, psychology

* Yazışma Adresi: Dr. Elif Kuş, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 06100, Sıhhiye/Ankara.

E-posta: kus@humanity.ankara.edu.tr

Sosyal bilimler alanında nitel araştırmaların son 25 yıldır süregiden bir artışına tanık olmaktayız. Nitel araştırma tekniklerinin, nicel tekniklere alternatif olarak yaygınlaşması basit bir teknik tercih olmayıp, epistemolojik-ontolojik tercihlerin -bilinçli ya da bilinçsiz- bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuş, 2003). Bu çalışmada, sosyal bilim metodolojisindeki paradigmatik dönüşüm çerçevesinde psikoloji disiplini içindeki değişim sürecine odaklanarak, dünyada ve Türkiye’de bu disiplin içinde yürütölen nitel araştırmaları örneklendirmek amaçlanmıştır.

Sosyal bilimler alanında, nicel araştırma geleneğinden nitel araştırma geleneğine geçiş, pozitivist paradigmadan alternatif paradigmatlara doğru bir ‘paradigmatik dönüşüm’ içinde değerlendirilebilir. Kuhn’un tanımlamasıyla paradigma “bir uygulamacılar topluluğuna model teoriler ve çözümler temin eden, evrensel olarak tanınmış bilimsel başarılar”a işaret etmektedir (akt., Keat ve Urry, 1994, s. 67). Daha açık bir ifadeyle, paradigma, “epistemik cemaatte bir ortak anlayışın/konsensüsün oluşmasını sağlayarak bilim cemaatine; bilimin amacı ve işlevi; izlenecek teorik ve metodolojik kurallar; neyin gözlemleneceği ve irdeleneceği; ne tür soruların sorulması ve araştırılması gerektiği, bu soruların nasıl ifade edileceği; başvurulacak yöntemler, teknikler ve araçlar; bilimsel araştırma sonuçlarının nasıl yorumlanacağı ve araştırmaların bilimselliğini değerlendirecek ölçütler konusunda yol gösteren bazı standartlar sunar” (Dikeçligil, 2005, s. 3). Paradigmanın sayıltıları ile ilişkilendirilmeden teori ve yöntem çerçevesinde yapılan bilimsel faaliyetlere Kuhn normal/olağan bilim adını vermiştir. Buna göre, ‘normal bilim’ döneminde, kabul edilmiş paradigma

çinde çalışanlarca paradigmanın kendisi sorgulanmaz.

Modern bilim, başlangıcından itibaren uzunca bir süre pozitivist paradigmanın hakimiyeti altında kalmıştır. Her ne kadar pozitivist epistemolojiye alternatif yaklaşımların kökleri eskiye uzanmaktaysa da, modern bilimin metodolojisi üzerine etkileri sınırlı kalmıştır. Bugün, yalnızca sosyal bilimler alanında değil, doğa bilimlerinde de pozitivist epistemolojinin eleştirildiği ve alternatif yaklaşımların öne çıkarıldığı paradigmatik bir dönüşümün varlığından söz etmek mümkündür.

Pozitivist Paradigmada Bilim Anlayışı

Pozitivizm, bilim ve felsefe içinde uzun bir tarihe sahiptir. “Pozitivist için bilim, dışsal dünyaya ilişkin kestirimci (predictive) ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimidir. Bunu yapmak için, dışsal dünyada bulunan düzenli ilişkileri ifade eden, oldukça genel önermelerden oluşan kuramlar inşa edilmelidir. Bu genel önerme ve yasalar, sistematik gözlem ve deney yoluyla keşfettiğimiz olayları hem kestirmemize hem de açıklamamıza imkan verirler. Bir şeyi açıklamak demek, o şeyin bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek demektir; kestirim de aynı esas üzerinde yapılır” (Keat ve Urry, 1994, s. 9).

Pozitivist görüş, ‘metodolojik birlik’ ilkesini kabul eder. Buna göre, tek bir bilim mantığı vardır ve bilim adını taşıyan her entelektüel etkinlik bu mantığa uymalıdır. Sözü edilen bu mantık, doğa bilimi mantığıdır ve sosyal bilimler de eğer bilim adını taşımak istiyorlarsa buna uymak zorundadır (Keat ve Urry, 1994). Dolayısıyla, ‘bilim’in gelişmesindeki hakim yaklaşım

olarak pozitivism, sosyal bilimlerin tarihsel gelişiminde de hakimiyetini sürdürmüştür.

Pozitivist epistemolojinin süregiden hakimiyetinin sosyal bilimler metodolojisine etkisi, özellikle ‘nicel’ araştırma tekniklerinin kullanımıyla kendini göstermiştir. Nicel tekniklerin kullanıldığı araştırma deseni, ‘idealize edilmiş haliyle’ kısaca şöyle özetlenebilir: “Araştırmacılar teoriden çıkardıkları hipotezleri sınamaya yönelirler. Bu hipotezler, hipotezlerin oluşturucu bileşenleri olan kavramlar arasında nedensel ilişkilere dair beklentiler biçiminde varsayılmaktadır. Sosyal bilimlerdeki kavramların soyut olduğu inancından ötürü operasyonel tanımlamalar yapma ihtiyacı doğar; böylece onların değişim ve birlikte değişim dereceleri *ölçülebilecektir*. Veriler tarama (survey), deney vb. aracılığıyla toplanır” (Bryman, 1988, s. 18). Tarama (survey) ve deney verileri toplandığında, istatistiksel analize tabi tutulur. Bu tür araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik, genellenebilirlik ve nesnellik pozitivist epistemolojiye uygun tanımlamalarla kabul gören önemli kavramlardır. Tüm araştırma adımları gibi bu ölçütlerin sağlanması süreci ‘ölçüm’e dayalıdır; sayısallaştırma ve nicelleştirme hedeflenir.

Alternatif Paradigmalar ve Bilim Anlayışı

Pozitivist paradigmaya eleştirel yaklaşan ve/veya karşıt olan diğer bazı paradigmatic yaklaşımlar mevcuttur. Guba ve Lincoln’un (1994) sınıflamalarına dayanarak bunları, *post-pozitivism*, *eleştirel teori* ve *inşacılık* olarak belirtmek mümkündür. Post-pozitivist paradigma, pozitivist epistemolojiden tümüyle bir kopuşu temsil etmemekle birlikte, düalistik bakış açısı ve nesnelcilik anlayışı

biraz değişime uğramıştır. Eleştirel teoride ise, tarihsel realist ontolojik kabule bağlı olarak epistemolojik açıdan değerlerin etkisi kabul edilir ve nesnelcilik yerine transsendental (aşkın) öznelcilik anlayışı mevcuttur. Daha açık bir ifadeyle, eleştirel teori içinde gerçeklik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel, etnik ve sosyal cinsiyet değerleriyle örülmüş olarak sayıltılanmaktadır. Bilgi, zamanla dönüştürülebilecek tarihsel ve yapısal kavrayışlar serisi içermektedir. Eleştirel teoride bilgi, kesin sezgiyle elde edilemez; sürekli olarak dikkatsizliği ve anlaşılmaazlığı aşındıran ve daha bilgili kavrayışları artıran tarihsel revizyonun diyalektik bir süreci sayesinde değişir ve gelişir. İşte bu sebeptendir ki, bir taraftan değer-bağımsız, salt nesnel bir gerçeklik anlayışını reddederken, diğer taraftan aşkın öznelcilik anlayışı ile nesnelligi kabul eder. Bununla birlikte, eleştirel teori yaklaşımının dilbilim ya da edebiyat alanındaki kullanımlarında, hermeneutik (yorumsamacı) geleneğin ağır bastığı belirtilmektedir (Culler, 2005).

Eleştirel teori yaklaşımı, sosyal bilimlerin alanında özellikle “söylem analizi”ne dayanak olan alternatif bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, kültürel psikoloji alanında eleştirel teori yaklaşımından beslenen çalışmalar mevcuttur (Blunden, 2006).

Bugün mevcut birçok nitel araştırmaya dayanak olan bir diğer paradigma ise inşacı yaklaşımdan beslenmektedir. İnşacı paradigma, anlamacı (konvensiyonalist) epistemoloji ile inşacı/yorumlayıcı ontolojik yaklaşımların temel alındığı bir metodolojik duruşa karşılık gelmektedir (Kuş, 2003). Anlamacı bilim felsefesinin kökleri eskiye uzanmakla (Dilthey, Weber) birlikte, modern

bilimin gelişim sürecinde hakim bir epistemoloji olamamıştır. Buna karşın 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra pozitivistliğe yönelik eleştirilerin artmasıyla daha fazla gündeme gelmiştir.

Anlamacı yaklaşımın temel karakteristikleri şu biçimde özetlenebilir:

“Konvensiyonalizmde, bilimsel önermelerin çoğu bizden bağımsız olarak var olan, ‘dışsal’ gerçekliğin doğru veya yanlış betimlemeleri olarak değil, fakat daha çok bilim adamının yaratıları veya inşaları olarak görülürler.... İkinci iddia, bilimsel bir teorinin kabulünün veya reddinin öznel olduğu iddiasıdır ki, burada bilim insanının pratik ilgilerinin estetik veya moral değerlerinin vs. işe karıştığı söylenir” (Keat ve Urry, 1994, s. 45).

Bu bağlamda, inşacı paradigma içinde, insandan bağımsız, ‘orada, dışarıda’ bir dış gerçeklik anlayışı reddedilmektedir. Bu tür bir yaklaşım doğa bilimsel yaklaşım ve pozitivistlik kaynaklıdır. “Oysa, beşeri/sosyal gerçeklik insanların anlamlandırmalarından bağımsız değildir ve bu anlamlandırmalar yoluyla sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir. Aynı iddia, doğal gerçeklik için de ileri sürülür” (Kuş, 2003, s. 65).

Gerek eleştirel teoride gerekse inşacı yaklaşımda, değerler önemli bir yere sahiptir. Değerler, araştırmasonuçlarının şekillendirmede kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bundan başka, bu her iki yaklaşım da araştırmada etiğin yeri konusunda ortak görüşlere sahiptir. Pozitivistlik ve post-pozitivistlikte etik, araştırma sürecinde dışsal olarak ele alınırken; eleştirel teori ve inşacı yaklaşımda etik, ‘içkin’

bir konumdadır. Eleştirel teoride, tarihsel konumlandırma ve değerlerin tümünden hesaba katılması ilkesi esastır. Böylece araştırmacının yanılıcı olmaktan çok, ifşa edici olduğu moral bir eğilim vardır. Ancak Guba ve Lincoln (1994), bu durumun etik olmayan bir davranışa yol açmamakla birlikte, süreci zorlaştıran engellere yol açtığını belirtirler.

Anlamacı epistemolojik yaklaşımın sosyal bilim metodolojisine etkisi, özellikle nitel araştırma desenlerinin kullanımıyla kendini göstermektedir. Nitel araştırma desenleri içinde yaygın kullanıma sahip teknikler, katılımlı gözlem ve görüşmedir. Bu araştırmada kullanılan tekniklerin ayrıcalığı, sosyal bağlama göre esneklik gösteren bir niteliğe sahip olmalarıdır (Mason, 1996). Nitel araştırmalar, olayları, davranışları vb. kendi bağlamlarında anlamaya öncelik verir. Bu araştırmalarda yaşam, statik olarak değil; süreçsel olarak görülmektedir (Bryman, 1988).

Burada belirtilen her bir paradigmanın (pozitivistlik, post-pozitivistlik, eleştirel teori ve inşacılık) araştırmacılarından beklentisi ise şöyle özetlenebilir: Pozitivistlikte genç araştırmacılar, öncelikle ölçüm ve nicel araştırma yöntemleriyle ilgili olarak eğitilirler. Post-pozitivistlikte ise gençler, pozitivist eğitime ilave olarak nitel metotları da öğrenirler. Eleştirel teori ve inşacı yaklaşımda ise gençler, bilimin yaygın görüşünün ortaya çıkardığı önceki isteklerinden kurtulmalıdırlar. Öğrenciler paradigma farklılıklarını anlamalı ve bu bağlamda nicel ve nitel araştırma metotlarına hakim olmalıdırlar. “Bu, öncelikle gereklidir; çünkü diyalojik / diyalektik / hermeneutik metodolojideki rolleri bunu gerektirir” (Guba ve Lincoln, 1994, s. 115).

Denzin ve Lincoln'ün (1994) belirttikleri gibi, nitel kelimesi; nicelik, kapsam, yoğunluk ya da frekans terimleriyle kesin olarak sınıp ölçülemeyen süreçlere ya da anlamlara vurguda bulunur. Nitel araştırmacılar, gerçekliğin inşa edilen doğasını, araştırmacı ve incelenen şey arasındaki ilişkinin bildirimini ve araştırmayı şekillendiren durumsal baskıları vurgular. Nitel araştırmacılar, sosyal deneyimin nasıl yaratıldığını ve anlamlandırıldığını vurgulayan soruların yanıtlarını ararken; nicel araştırmacılar tersine, sürecin değil, değişkenler arasındaki nedensel ilişkinin analizini ve ölçümünü vurgularlar.

Paradigma Dönüşümü ve Psikoloji

Pozitivist paradigmanın, modern bilim metodolojisindeki uzun süren hakimiyetinin, tüm sosyal bilim disiplinleri içindeki araştırma sürecine etkileri bir yandan eleştirilirken, diğer yandan da bu disiplinler içinde alternatif yaklaşımlar gelişmektedir. Bu paradigmatik dönüşüm sürecinden en az etkilenen disiplin olarak psikoloji karşımıza çıkmaktadır. Gergen, psikoloji içinde pozitivist paradigmaya derin bağlanışlığın kökleri konusunda şunları belirtir:

“Psikoloji 19. y.y. başında felsefeden ayrılırken bir meşruiyet krizi yaşamıştır. Doğa bilimi modeli, gerek mesleğin kendi içinde gerek üniversite sistemi içindeki meşruluk iddialarında, psikologların ana rasyonalizasyon aracı haline gelmiştir. Güç ve prestij hiyerarşileri bir kez kuruldu mu, bilimsel dergilerde yayın yapma, kaynak yaratımı ve yukarı doğru hareketlilikte anahtar konuma gelmiştir. Çoğu genç psikolog, pozitivistimin

problemleriyle çok az ilgilenmektedir; sadece statü hiyerarşisinde yükselmeyi düşünmektedir ve bunun yolu olarak ‘daha deneysel makaleler yayımla’ talebini yerine getirmeye çalışmaktadır. Alanı sorgulayıp, alternatif araştırma metodlarını keşfetmeye giriştiğinizde mesleki kariyerinizi tehdit etmekteyiz. Bu sebeplerden, birileri, dolayısıyla biz, alanda yeni ve çeşitli dergileri cesaretlendirmeliyiz” (Mattes ve Schraube, 2004, s. 15).

Ratner, Straub ve Valsiner de (2001), psikolojinin sözü edilen değişim sürecinin uzağında kalışına değinmişlerdir. Werner Reimer kuruluşunca basılan “*Bilimlerde Yenilikçi Araştırmalar İçin Arayış*” başlıklı yayın dizisinde beşeri bilimlerdeki “kültürel dönüşüm”e ilişkin detaylı bir incelemenin bulunduğunu ve bu inceleme içinde bir disiplinin tamamen dışarıda kaldığını bildirmektedirler: Psikoloji. Psikoloji, sadece diğer kültürlerin gerçekliğini ihmal eden, kendi düşünme ve pratiği içinde kültürel belirleyicileri yansıtmada başarısızlıkla suçlanan modern, batılı, sistematik, görgül beşeri bilimlere içine dahil edilmiştir. Sonuç olarak “kültürel dönüşüm”ün yer aldığı geniş disiplin yelpazesi içinde psikoloji yer almamıştır.

Doğa bilimine benzer sosyal bilim anlayışı, psikologların araştırmaya ilişkin nitel yaklaşımlardan ziyade, deneysel desenleri, laboratuvar temelli araştırmayı ve istatistiksel analizleri vurgulamalarına yol açmıştır (Smith, Hare ve Van Lagenhove, 1995). Tüm tarihi boyunca psikoloji, davranışı, izole birimler aracılığıyla açıklamaya yönelmiştir. Örneğin, davranışsal açıklamalar

uyarıcı ve tepkilere dayanmış, bilişsel açıklamalar zihinsel süreçlere odaklanmış ve istatistiksel açıklamalar, zeka testi gibi bireyin performansının sayısal temsillerine odaklanmıştır. Bu yaklaşımların her biri, davranışın açıklanmasını izole birimlerin betimlenmesine indirgeme ve bu birimlerin nicelleştirilmesi girişimleridir. Haré ve Secord (1972), akademik psikoloji tarafından uygulanan metodolojilerin, çoğunlukla insana ilişkin mekanik bir görüşü yansıttığını belirtirler. Slife ve Williams'ın (1995) belirttikleri gibi, psikolojide bilimsel yöntemlerin kullanımı, insan davranışının bir zorunlu ilke ya da fenomene dayandırıldığı indirgemeciliğe yol açmıştır.

Pozitivist epistemolojiyi kabul etmiş psikoloji için bilgi edinme yolu; ölçülebilir, test edilebilir ve genellenebilir bilgiye ulaşmak için kullanılması gereken deneysel yöntemdir. Bu yöntemde, operasyonel tanımlar, ölçümler, gözlemler ve deneyler merkezi önemdedir (Narter, 1999). Psikoloji, “kendi ontolojik problemlerini ortadan kaldırabilmek ve bir bilim dalı olabilmek için doğa bilimini ve onun yöntemi olan deneysel yöntemi” benimserken, epistemolojik bir sorgulamayı yapmamıştır (Narter, 1999, s. 12).

Sullivan, Wittgenstein'in psikolojideki görgül çalışmaya ilişkin erken eleştirisinin ifadesi olarak şu sözlerine yer verir: “Psikolojideki kargaşa ve kısırlık, onu ‘genç bilim’ olarak adlandırmakla açıklanamaz; onun durumu fizikle karşılaştırılmaz.... Psikoloji için, deneysel yöntemler ve kavramsal kargaşa (confusion) söz konusudur.... Deneysel yöntemin varlığı, bize, bizi etkileyen problemleri çözme aracına sahip olduğumuzu düşündürür; problem ve yöntem birbiri yerine

geçse de” (akt. Sullivan, 2002, s. 14).

Rennie, Watson ve Monteiro (2000) ise, Kanada’da psikolojinin Amerika’daki psikolojinin karakterine sahip olduğunu belirtirler. Kanada’da psikoloji, Amerikan psikoloji yapma tarzını hem bilimsel hem mesleki alanlarda takip etmektedir. Psikoloji, diğer sosyal bilimlerden daha gayretli bir biçimde, pozitivismi ve ona paralel olarak doğa bilimlerinin yöntemini benimsemektedir. Buna uygun olarak, bu yazarlarca, nitel araştırma yöntemlerinin kullanımı gibi alışlagelmiş araştırma pratiğinden radikal ayrılıklara daha dirençli olduğu belirtilmektedir.

Rennie, Watson ve Monteiro’nun (2000), Kanadalı psikologlarla yaptıkları tarama (survey) sonucunda, nitel araştırma yapan psikologların sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni ise, yayın yapma zorluğu ve bölüm desteğinin olmayışı olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, Eğitim Fakültelerindeki psikologların nitel araştırma yapma açısından daha rahat bir konumda oldukları gözlenmiştir.

Mottier, pozitivist paradigmanın psikoloji içinde süregiden hakimiyetini şöyle ifade etmektedir: “İronik bir biçimde, pozitivism sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde olduğundan daha fazla hakim bir konumdadır. Doğa bilimlerinin bilimsel kesinliğini taklit etmeye giriştikçe, doğa biliminin metodolojisine ilişkin modası geçmiş ve ilkel bir anlayışa dayanmaktadır” (Mottier, 1999, s. 129).

Ratner, Straub ve Valsiner (2001) aksi bir duruma işaret etmişlerse de, psikolojinin bugün içinde bulunulan paradigmatik dönüşümün tümüyle dışında olduğu söylenemez. Pozitivist metodolojinin en ‘sadık’ izleyicisi

konumundaki psikoloji disiplini içinde yeni gelişmelerin varlığı gözlenmektedir.

Faux (2002), psikolojinin diğer sosyal bilimlerden farklı olarak araştırma konusunun çok çeşitli olduğunu ifade etmektedir. Psikologların çalıştıkları fenomenler, beynin kimyasal ve elektrik aktivitesi, laboratuvarında deney-desenli problem çözen bireyler, sosyal yerleşkelerde insan gruplarının davranışı gibi geniş bir dağılım sergilemektedir. Faux'ya göre, bu geniş fenomen dağılımı, psikologların çeşitli araştırma metodolojilerini kullanmasını gerekli kılmaktadır. “Çok zamandır psikologlar tarafından, doğa bilim temelli deney ve verilerin nicelleştirilmesi yöntemleri kullanılmaktadır. Ancak, genelde sosyal bilimlerde ve psikolojide, nitel yöntemlerin daha sık kullanıldığı bir değişim meydana gelmektedir” (akt. Faux, 2002, s. 1).

Sözü edilen değişimi, Stabb'ın (1999), “Teaching Qualitative Research in Psychology” adlı makalesinde aktardığı mesleki biyografisi üzerinden yakalamak mümkündür. Stabb'ın, kendisini bu ‘alternatif yöntemi’ kullanmaya iten ve “nitel teknikler” dersi açmasıyla devam eden mesleki biyografisi, psikoloji disiplini içinde nitel yöntemlerin kullanılmasına doğru bir değişimi ‘en somut biçimiyle’ gözler önüne sermektedir.

Psikoloji İçinde Yeni Gelişmeler

Psikoloji disiplini her ne kadar pozitivist paradigmanın en ‘sadık’ izleyicisi konumunu sürdürse de, bu disiplin içinde paradigmatic dönüşümlerin etkisiyle yeni gelişmelerin varlığı gözlenmektedir. Almanya’da 1999 yılında kurulan Nitel Psikoloji Merkezi (Center for Qualitative Psychology), 2000 yılından itibaren her yıl uluslararası toplantı

düzenlemektedir. Bu merkezin kurulma amacının, psikoloji alanındaki nitel araştırma tekniklerini güçlendirme ve artırma olduğu belirtilmektedir. Bu amaçla, merkez, nitel çalışmalar yapan psikologlar arasında bir iletişim ağı kurmayı hedeflemektedir. Her yıl düzenlenen uluslararası toplantıların başlıkları şöyledir: “Psikolojide Nitel Araştırma” (2000), “Nitel Psikolojide Araştırmacının Rolü” (2001), “Araştırma Soruları ve Analiz Yöntemlerini Eşleştirme” (2002), “Nitel Psikoloji Alanları - Araştırma Desenleri” (2003), “Psikolojik Araştırmada Karma Metodoloji” (2004), “Nitel Psikolojide Genelleme” (2005), “Değişen Akademik Bağlamda Nitel Psikoloji” (2006) ve “Psikoloji Alanında Nitel Yaklaşımlar” (2007).

Bundan başka, “*Forum: Qualitative Social Research*” adlı, çevrimiçi nitel araştırma dergisinde, diğer sosyal bilim disiplinlerinden araştırmacıların yanı sıra psikoloji disiplininden araştırmacıların psikolojide nitel araştırma konusundaki çeşitli makaleleri yer almaktadır.

Psikoloji içinde, nitel araştırmaların kullanımına yönelik bir diğer önemli değişim, yöntem kitaplarında kendini göstermektedir. Artık, nitel araştırma tekniklerine hiç yer vermeyen ya da en fazla bir bölüm ayıran kitaplar yerine, doğrudan doğruya psikolojide nitel araştırma yapmaya dönük yöntem kitapları yayınlanmaktadır. Magee (2002), Kopala ve Suzuki'nin (1999) “Using Qualitative Methods in Psychology” adlı kitabının yayınlanmasının, psikolojik araştırmanın köklerine -nitel araştırmaya- dönme eğilimini gösteren önemine işaret etmektedir. Ona göre, sadece Sage yayınevinin bu kitabı yayınlamış olması gerçeği bile, psikolojide nitel metodolojiye

dönüşün bir kanıtıdır. Bugün nitel yaklaşım, psikologlar arasında tam bir kabul görmese de, bunun üzerine konuşmalar artmaktadır.

Gergen, “The Social Constructionist Movement in Modern Psychology” adlı makalesinde, teori ve meta-teori üzerine aktif ilgi, kültürel eleştiriye psikologların artan ilgisi, söylem analizi ve feminist eleştirinin artması, inşacılık, postmodern psikoloji, hermeneutik ve kültürel psikoloji tartışmaları gibi sosyal inşacı diyalogların bir bütün olarak psikolojide daha özsel bir role sahip hale geldiğini belirtmektedir (Mattes ve Schraube, 2004).

Narter, geleneksel sosyal psikolojinin paradigmasının sorgulanması gereğini belirterek, postmodernizm tartışmalarının bu sorgulama sürecindeki etkisine değinmektedir. Narter’e göre, “Yeni sosyal psikoloji, kendini insanın beyanlarının ciddiye alınması gerektiğini söyleyen farklı bir paradigma ile ortaya koymuştur” (Narter, 1999, s. 18).

Psikolojide Nitel Araştırma Desenlerinin/Tekniklerinin Kullanımı

Psikoloji disiplini içinde yürütülen nitel araştırmalardan örnekler vermeden önce, nitel araştırmaların psikoloji disiplini için önemini savunan yazarların görüşlerine değinecek olursak:

Ratner, Straub ve Valsiner, “Nicel araştırma kampı” taraftarlarının “nitel araştırmacıların X” (X = “yumuşak”, “bilimsel olmayan”) olduğu yolundaki iddialarına karşıt biçimde, günümüzde nitel araştırma metodolojilerinin, “bilimsel kanıt”ı teşkil ettiği düşünülen bazı ANOVA, MANOVA ve çoklu regresyon sonuçlardan daha güçlü (stringent) olduğunu

belirtirler. Onlara göre, “bilime ilişkin en büyük yanlış, nicelleştirmenin veri ve araştırmacıya bilimsel bir statü kazandırdığı yönündeki inançtır” (Ratner, Straub ve Valsiner, 2001, s. 5).

Surgan (2001), her tür veri inşasının, fenomene ilişkin belirli bir gözlemin (betimlemenin) yer aldığı bir terminolojiyi içerdiğini belirtir. “Sadeceterimlerimiz doğası gözlemlerimizin doğasını etkilememekte, terimler dikkati bir alan yerine başka bir alana çekmektedir” (akt. Surgan, 2001, s. 2).

Bu sebeple Surgan (2001), bir temsil biçimini diğeri üzerinde ‘daha nesnel’ olarak ayrıcalıklı kılmanın bir gerekçesi olmadığını belirtir. ‘Nicelleştirilen şey, belirli araştırma enstrümanlarından bağımsızdır’ nosyonu geçersizdir. Bu nosyon, aynen şu ifadedeki hataya düşmektedir ‘Görüşmem, protokolümdeki belli sorulardan bağımsız olan verilerle yüklüdür’. ‘Verilerin nesnelligi’ konusundaki savaş, bir etiket (örn., nesnellik) yaratmanın kültürel süreçleri temelinde gerçekleşir.

Kerlin (2000), günümüzde, Amerika’daki yüksek öğretim içinde nitel araştırmannın şu disiplinler ve alanlar içinde artarak geliştiğini belirtir: Antropoloji, sanat, iş, iletişim incelemeleri, danışma ve terapi, eğitim, insan gelişimi, endüstriyel ilişkiler, enformasyon sistemleri, dilbilim, yönetim, pazarlama, medya araştırması, tıp, hemşirelik, örgütsel çalışmalar, siyaset bilimi, psikoloji, sosyal çalışma ve sosyoloji.

Seel (2000), psikologluk meslek kimliğinin korunmasının önkoşulunun, bilimin nesnesine yönelik farklı metodolojik yaklaşımları kabul eden bilimsel bir üst-söylemin kurulabilmesi

olduğunu belirtir. Almanya’da 1990larda kurulan Neue Gesellschaft für Psychologie (NGfP), Almanca konuşulan bilimsel çevrelerde daha düşük statü atfedilen nitel, hermeneutik çalışmalar yapan psikologlar tarafından kurulmuştur (Seel, 2000). NGfP, tek biçimli nomotetik metodolojinin diğer metodolojiler üzerindeki baskınlığını eleştirmektedir. Psikologluk mesleğinin, özsel olarak sosyal yararlılığına bağlı olduğunu ve bu sosyal yararlılığın bilim ve pratik arasındaki ilişkinin yeterli derecede düzenlenmesini ve bununla bağlantılı olarak metodolojik çoğulculuğu gerektirdiğini ileri sürmektedirler. Oysa ortada ikili bir yapı olduğu, akademik kariyerde gerekli ölçütlerle psikologların (klinik psikologlar, danışmanlık hizmeti verenler) pratiklerinin birbirini tutmadığı, bu ölçütlerin psikologların pratikte karşılaştıkları güçlüklerle cevap veremediği belirtilmektedir (Seel, 2000).

Bu nedenle Seel (2000), nitel çalışmalar yapan akademik psikolojinin, mesleğin geleceğinde anahtar bir role sahip olduğunu; çünkü pratikte psikoloji servislerine daha iyi uyum sağladığı için mesleğin rekabet gücünü artırabileceğini belirtmektedir. Seel’e göre, deneyin sosyal psikolojisi hakkındaki tartışmalar şunu açıkça ortaya koymuştur ki; etik olarak savunulabilir deney, temelde rol-oyunadır ve bu rol-oyunama, deneysel bir düzey değil fakat bilim insanı ve özne arasındaki bir diyalog düzeyi olarak düzenlenmelidir. Özneler bilgilendirildiğinde her deney bir rol-oyunadır, bilgilendirilmediği durumlarda ise etik açıdan sorgulamaya açık bir manipülasyona dönüşmektedir. Bir bilimsel teorik pozisyona bağlılığın, bilgi üretimindeki belirli bir pratik ya da düzenlemeyi sürdürmeye ilişkin arzunun sonucu olup olmadığı sorgulanarak, çeşitli

temel epistemolojik pozisyonlar arasında farklı türden bir “diyalogun” başlayabileceği ifade edilmektedir.

Topluluk Psikolojisi Çalışmaları

Bergold, topluluk psikolojisinin tarihine bakan bir kimsenin, nitel sosyal araştırma tekniklerinin gelişimi ile topluluk psikolojisi arasındaki benzerlikleri görebileceğini belirtir:

“1970’lerde, Amerika’da olduğu gibi Almanya’da da klinik psikologlar, topluluk psikolojisi ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bu ilgi, sosyal ve topluluk psikiyatrisi bağlamında, öğrenci hareketlerine paralel olarak gelişmiştir. Genç klinik psikologların bir kısmı, birey merkezli klinik yaklaşımdan memnun değildi. Temel argüman, psikoterapide, her zaman, sosyal problemleri bireyselleştirme tehlikesi olduğu idi. Eşzamanlı olarak, psikolojik araştırmada nomotetik yaklaşıma karşı artan bir hoşnutsuzluk vardı. Önemli sosyal problemlerin bu yolla yeterince incelenemeyeceği ileri sürülmekteydi. Çünkü klinik fenomenler, bir sosyal çatışma bağlamına içkindir; karmaşık sosyal durumları, farklı düzeylerde (insanların etkileşimi, kurumsal yerleşkeler ya da toplumsal düzeyde ideolojik ve ekonomik faktörler gibi) incelemek gerekli görülmekteydi. Bu süreç sırasında çoğu klinik psikolog, araştırmaya sırt çevirerek pratiğe yönelmişlerdir. Sosyal ve topluluk psikiyatrisi teori ve fikirlerine göre kurumsal koşulları değiştirerek uygun

bilgiyi üretmeyi ummaktaydılar... 80'lerde, topluluk psikolojisine yeni başlıklar eklenmiştir: Yeni ekonomik belirsizlikler, çevresel tehditler, sağlık riskleri ve kadın ve erkek ilişkisindeki problemler gibi" (akt. Bergold, 2000, s. 4).

Bergold(2000),toplulukpsikolojisinin,nitel araştırma ile örtüşen temel karakteristiklerini şu biçimde sıralar: Kişiyi bağlam içinde ele alma, perspektiflerin çokluğunu tanıma, tarafgirlik, katılım ve güçlendirme (empowerment), sürece odaklanma.

Anlatı (Narrative) Psikolojisi Çalışmaları

Wrigley (2001), Sarbin'in "*Narrative Psychology*" (1986) adlı anlatı psikolojisi üzerine yeni ufuklar açan çalışmasından beri, anlatı çalışmalarının etkisinin önemli oranda arttığını belirtir. Ona göre, anlatıların psikolojide kullanımı yeni bir şey değildir ve muhtemelen psikolojinin kendisi kadar eskidir. Ancak, salt terapötik araç olmanın dışında, kendi başına anlatı incelemelerine olan ilgi önemli bir artış göstermektedir.

Anlatı psikolojisi çalışmalarına bir başka örnek, Kerby'nin (1991) anlatı ve benliğe ilişkin çalışmasıdır. Bu çalışmada Kerby, bireyler ve dil arasındaki ilişkiyi ele almakta; benliğin dil dışında ortaya çıktığını ve bir karakter olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Geçmiş olayları, burada ve şimdinin perspektifinden kendine mal ederek, yorumlayarak ve yeniden anlatarak benlik kendini inşa etmektedir. Kerby, postmodern psikolojideki, insan yaşamında güç, politika ve anlam arasında içkin ilişkiyi anlama yoluyla dilin benliği nasıl etkilediği ve biçimlendirdiği gibi anahtar bir konuya odaklanmaktadır.

Daha yakın tarihli bir diğer çalışma, Crossley'in (2000) "*Introducing Narrative Psychology: Self, Trauma and the Construction of Meaning*" adlı çalışmasıdır. Crossley anlatıları, realizm ve idealizm arasında bir köprü olarak görmektedir. Crossley'e göre anlatı incelemeleri, benliğe ilişkin sembolik etkileşimci yaklaşımlar ve fenomenolojik yaklaşımlar arasındaki boşluğa köprülük edebilir.

Kültürel Psikoloji Çalışmaları

Ratner'in (1997) "Cultural Psychology and Qualitative Methodology" adlı kitabında öncelikli amacı, kültürel psikoloji alanında nitel bir metodoloji kurmaktır (Pribilsky, 2001). Buna paralel biçimde Ratner (2001), "Analyzing Cultural Psychological Themes in Narrative Statements" başlıklı makalesinde, anlatılardaki kültürel-psikolojik temaları kesin/tam analiz etme işlemlerini ve ilkelerini betimler. İlkeler ve işlemler, fenomenolojiye dayalıdır. Ratner (2001), fenomenoloji geleneği içindeki araştırmacıların (Creswell, 1998; Fischer ve Wertz, 1979; Giorgi, 1975; 1994) ve alansal yaklaşım (Staruss, 1987; Strauss ve Corbin, 1990) çalışmalarına dayanarak, kültürel nitelikleri belirlemede kullanılan işlem yollarına odaklanmıştır.

Ratner (2001), fenomenolojik yöntemin kültürel psikolojiye uygulanmasının iyi bir başka örneğinin, Chao'nun (1995) Çinli ve Amerikalı ailelerin çocuk yetiştirmeye ilişkin inançları üzerine araştırması olduğunu belirtmektedir. Chao, Ratner'in sunmuş olduğu işlem yollarını izlememiş olsa da, yöntemi çoğu açıdan benzerlik taşımaktadır.

Kültürel psikoloji alanında bir başka nitel araştırmaya örnek olarak Fitzek'in (2000)

“Gündelik Yaşamda Figürasyonlar” adlı çalışmasını kısaca özetleyecek olursak: Fitzek ve arkadaşları, Köln üniversitesindeki bir araştırma projesinde, modern yaşamın farklı eğilimlerini, derin görüşmeler ve bunların psikolojik betimlemesi ve inşası aracılığıyla incelemişlerdir. Fitzek, figürasyonlar psikolojisinin, her zaman kültür yaratımı ve dönüşümüne odaklanan tarihsel psikoloji olageldiğini belirtir.

Metafor Araştırmaları

Moser (2000), psikolojide metafor analizine odaklandığı makalesinde, metafor analizinin dilbilimde klasik bir araştırma teması olduğunu; ancak, psikolojik araştırmada çok az yer verildiğini belirtir. Bilişsel dilbilimde kavramlaştırıldığı üzere metafor analizi, bu makalede, psikolojik araştırma için bir nitel yöntem olarak önerilir. Kültürel ve sosyal olarak tanımlanan metaforlar, aynı zamanda analogik problem çözmenin temel bir bilişsel stratejisini temsil etmektedir. Metaforlar bağlam-duyarlıdır ve aynı zamanda, bilişsel psikolojideki zihinsel şema ve modellerde olduğu gibi, gerçekliğin soyut modelleridir. Metaforların çok yönlü özellikleri, açık ve nitel araştırma desenlerinde biliş ve kültür arasındaki mikro ilişkilerin çalışılmasına imkan vermektedir. Bunlar aynı zamanda, psikolojideki nicel-deneysel ve nitel yaklaşımlar arasındaki boşluğu giderici bir köprü kurmaya yardımcı olmaktadır.

Klinik psikolojide metaforlar üzerine ilgi, onların psikoterapideki iletişim süreçlerindeki rolüne odaklanmıştır (Buchholz 1993;

1995; Roderburg, 1998; Von Kleist 1987). Araştırma paradigması genellikle niteldir; vaka incelemelerinden oluşan küçük örneklem kullanılmıştır.

Terapi

Naylor (2004), yönlendirici-olmayan oyun terapisinde yer alan geçişleri (transitions) incelediği bir nitel araştırma yürütmüştür. Bu çalışmada, 12 bireysel terapi toplantısı analiz edilmiştir. Her bir toplantının video ve ses kaydı yapılmıştır. Alansal yaklaşım temelinde bir nitel yaklaşım, bu vaka incelemesinde kullanılmıştır. Açık kodlama ve yönelimli kodlama yoluyla kategorilerin ve alt-kategorilerin oluşturulması sürecinde NUDIST¹ yazılım paketi kullanılmıştır (akt. Roncaglia, 2004).

Fenomendeki değişimlerin keşfi ve her bir kategoriye alt kategorileri ile karşılaştırma yoluyla yedi ana tema belirlenmiştir. Bulgular, yönlendirici olmayan oyunda terapist ve çocuk arasındaki önemli ilişkiyi ve bu sürecin, çocuğun normal sosyal ve bilişsel gelişiminde geçiş/değişimin başlangıç modelini tespit etmede nasıl bir terapötik değeri olduğunu hesaba katmıştır (Roncaglia, 2004).

Burada, bir nitel yaklaşımın alansal yaklaşım analizi yoluyla sağladığı ve kolaylaştırdığı şey, terapist ve çocuk arasında oluşan dinamikleri, etkileşimin yer aldığı çevre bozulmadan derin bir ‘anlama’dır. Analiz sırasında beliren nüanslar, analizde bir nitel yaklaşımın potansiyelini ve bu tarz metodolojilerin anlamamızı nasıl

¹ NUDIST, nitel verilerin analizine yönelik geliştirilmiş bilgisayar programlarından. Nitel veri analizine yönelik yaygın kullanımı olan diğer programlar; ATLAS.ti, MAXqda ve NVivo’dur (Kuş, 2006).

zenginleştireceğini açığa çıkarmıştır (Roncaglia, 2004).

Terapi alanında bir diğer nitel araştırma örneği, O'Brien ve Kopala'nın (1999) terapide danışmanlık sürecini ve neden bazı danışmanların diğerlerinden daha etkili olduğunu anlamak üzere yürütmüş oldukları araştırmadır. O'Brien ve Kopala, derinlemesine görüşme (in-depth interview) tekniğini kullanarak yürüttükleri araştırmada; bu tekniğin, yeni ve deneyimli danışmanların bakış açılarını daha iyi anlama imkanı verdiğini ifade etmişlerdir.

Tanji (1999) ise, aile terapisi araştırmalarında aile etkileşimleri ve anlamlarının karşılıklı etkisini daha iyi anlayabilmek için tek bir araştırma paradigmasının dışlayıcı (exclusive) biçimde kullanılmasının yetersizliğine işaret etmektedir. Ona göre, aile terapisi araştırmalarında daha çoğulcu bir yaklaşımı benimsemek, sosyal anlam inşası (social meaning construction) süreçlerini anlamada daha yerinde bir tavır olacaktır. Bu nedenle Tanji, aile terapisi araştırmalarına nitel yaklaşımların dahil edilmesinin, bu araştırmaları güçlendireceğini belirtmektedir.

Söylem Analizi

Fransız geleneğinde söylem analizinin hem nicel hem de nitel yöntemleri içerdiğini belirten Maingueneau ve Angermüller'e (2007) göre; söylem analizi, sonunda nicel yöntemlere dönse bile temelde niteldir, çünkü her zaman söylemlerin iletişimsel, metinsel ve dilbilimsel özelliklerini hesaba katmaktadır.

Yüzyüze etkileşim, gündelik yaşamda rutinler ve sınıflandırmalar, konuşmalarımız-

daki söz dizimi, "Ben" in konumlandırılmış tanımlamaları, konumlanmalar ve söylem üretimi arasındaki bağ gibi konulara ilginin kaynağında sembolik etkileşimcilik, bilişsel sosyoloji, etnomedoloji, sosyal fenomenoloji teorileri, "etojeni" ya da konuşma ve söylem analizi metodolojileri yer almaktadır (Tirado ve Galvez, 2007). İnsanların değerlendirmelerini ve temsillerini inceleyen söylemsel psikoloji, bu amaçla olayların, sosyal ve kültürel arenada psikolojik çıkarımlarıyla nasıl inşa edildiğine bakmaktadır (Arkonaç, 1998).

Tirado ve Gavez (2007), konumlandırma teorisinin etkileşimin söylem analizi olduğunu kabul edip çalışmalarını çatışma ekseninde yürütmüşlerdir. Çatışmayı anahtar psikolojik konularla açıklamış ve çatışmanın, içinde üretildiği durumun bağlamı içinde anlaşılabilirliğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla çatışmanın önemli bir söylemsel boyutu olduğunu kabul ederler. Çatışma denilen şey bir süreçtir ve somut bir durum içinde üretilmektedir.

Tirado ve Gavez (2007), uzaktan eğitim yapan Oberta de Catalunya Üniversitesi'nin forumlarından birini incelemişlerdir. Analiz sonucunda belirli episodlar tespit edilmiş ve mesajlardaki konumlanışlar incelenmiştir. Buna göre, örneğin bir episod'da gerilimin nasıl idare edildiğini, her bir katılımcının ötekini ve kendini nasıl konumlandığına analiz etmişlerdir.

Nitel Araştırma Tekniklerinin/Desenlerinin Türkiye'deki Psikoloji Araştırmalarında Kullanımı

Psikoloji disiplini ve nitel araştırma desenleri/tekniklerinin kullanımı konusunda Türkiye'deki duruma bakacak olursak; Rennie,

Watson ve Monteiro'nun (2000), Kanada'da psikolojinin durumuna ilişkin tespitlerinin Türkiye'deki psikolojiyle paralellikler gösterdiğini belirtebiliriz. Bu görüşümüzü, yürütmüş olduğumuz bir anketin sonuçları ve 14. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde sunulan bildiri özetleri üzerine yürütülmüş bir içerik analizinin sonuçları desteklemektedir. Ancak burada sunulan bulgular, sınırlı düzeyde olup, daha çok konuya ilişkin kaba gözlemlerimizi destekleyici niteliktedir. Dolayısıyla bu konuda, Türkiye'deki psikoloji araştırmalarının mevcut durumunu yansıtabilmek için daha kapsamlı analizlere ihtiyaç vardır.

Anket Sonuçları

Türkiye'deki psikoloji alanında nitel araştırmaların kullanımı ile ilgili bilgi edinebilmek amacıyla, açık-uçlu sorulardan oluşan bir anket, Türk Psikologlar Derneği'nin e-posta ağı kullanılarak, 12/11/2006 tarihinde, farklı şehirlerde ve kurumlarda psikolog olarak çalışan kimselere gönderilmiştir. Bu ankete verilen yanıtların oldukça düşük kalması nedeniyle, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümleri öğretim elemanlarına anket formu tekrar gönderilerek katılımları istenmiştir. Anket formunda yer alan sorular, temelde Türkiye'deki psikologların nitel araştırma tekniklerini kullanıp kullanmadıklarını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu ankete, toplamda 23 kişiden yanıt gelmiştir. Katılımcıların 7'si Ankara Üniversitesi, 8'i Hacettepe Üniversitesi, 3'ü Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2'si Boğaziçi Üniversitesi, 2'si Ege Üniversitesi, 2'si ise İstanbul Üniversitesi öğretim elemanıdır. Türkiye'deki tüm psikoloji

çalışmaları açısından bilgi verici nitelikte olmasa da, aşağıdaki bulgular, en azından altı üniversitede görev alan psikologların görüşlerini bize yansıtmaktadır.

Anketimizde yer alan "Daha önce hiçbir 'nitel araştırma' yürüttünüz mü, ya da nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı bir projede yer aldınız mı?" sorusuna 12 katılımcı "evet" yanıtını vermiştir:

"Evet, çok uzun bir veri toplama dönemi geçirdim." (Prof. Dr.)

"Lisans tezimi ve bir araştırmamı açık uçlu soruları temel alarak gerçekleştirdim. Bu çalışmalarda, açık uçlu sorulara verilen yanıtları gruplandırdık ve verileri kodlayarak SPSS programına girdik. Betimleyici istatistik (özellikle crosstabs, frequencies vb.) sonuçlarına ulaştık. Bir başka deyişle, değişkenler 'crosstab'a yerleştirilip, değişkenlere ait yüzde ve ortalama değerleri saptanmıştır." (Arş. Gör. Dr.)

"Marmara depreminden etkilenen çocuk ve ergenlerin en fazla etkilendikleri olaylar ve başatma yollarına ilişkin bilgi elde etmek amacıyla, 'Çocuk ve Ergenlerin Gözüyle Deprem Yaşantısı: Niteliksel Bir Çalışma' başlıklı bir araştırmada yer aldım." (Arş. Gör. Dr.)

"Bir 'Psikoterapi Süreç Araştırması' bağlamında terapist ve hastalara özgü ilişkisel değişkenlerin ve görüşme süreçlerinin niteliksel değerlendirmesine yönelik bir proje." (Doç. Dr.)

"Araştırmanın bir kısmında niteliksel yöntemi kullandık." (Doç. Dr.)

“Yürüttüm. *Televizyon Reklamlarının Atıf Süreçleri Bakımından İncelenmesi*” (Prof. Dr.)

“*Yüksek Lisans tezimde hem nitel hem de nicel araştırma yaptım.*” (Arş. Gör.)

“*TÜBA adına yürütülen ‘Ergenlik Profili’ isimli bir çalışmanın birinci evresinde nitel sayılabilecek bir projede bulundum.*” (Öğr. Gör.)

“*Çalışmalarımın hepsi niteldir.*” (Prof. Dr.)

“*Bir çalışmada ‘kritik olaylar’ tekniğiyle sorduğumuz öykülerin analizi için içerik analizini kullandım. Yani araştırmanın bir bölümünde kullandım.*” (Doç. Dr.)

“*Araştırmanın bir kısmında niteliksel yöntemi kullandık.*” (Arş. Gör.)

“*Evet.*” (Doç. Dr.)

Bu yanıtlarda görüldüğü üzere, katılımcıların çoğunun ya nitel verileri nicel analize tabi tuttuğu (içerik analizi) ya da nicel araştırma deseni içinde nitel verileri kullandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, nitel araştırma deseninin kullanıldığını çıkarsayabileceğimiz yanıtlar daha azdır. İçerik analizi, metin forumundaki verilerle sayısal analiz yürütmeye dayalıdır ve esas olarak nicel araştırma geleneği içinde yer almaktadır. İçerik analizinin günümüzde, nitel metodolojiye uygun kullanımlarının farklılığını vurgulamak üzere ‘nitel içerik analizi’ terimi kullanılmaktadır (Flick, 2002). Bu bağlamda, psikologların, içerik analizini nitel araştırma örneği olarak belirtmeleri, pozitivist-nicel metodoloji çerçevesinden hareket ettiklerinin bir göstergesi kabul edilebilir. Rennie, Watson

ve Monteiro’nun (2000) Kanada’da yürütmüş oldukları anket sonuçları içinde de, Kanadalı psikologların nitel araştırmalarına örnek olarak içerik analizi yürüttüklerini belirtmeleri, anlamlı bir sonuç olarak yorumlanmıştır.

Anketimizde yer alan “İçinde bulunduğunuz akademik çevre ‘nitel araştırma’ yapmayı ne derecede desteklemektedir?” sorusuna verilen yanıtlar, “yok”, “az” ve “var” ve “diğer” olarak sınıflandırılmıştır. Bu soruya “destek yok” yanıtını veren katılımcıların (4 kişi) yanıtları aşağıdaki gibidir:

“*Psikoloji bilimi doğası gereği pozitivist bir yaklaşıma sahiptir. Bu paradigmanın da nicel araştırma yöntemini destekler bir niteliği vardır. Ancak, özellikle sosyal psikoloji alanında nitel araştırma yönteminin kullanılmaya başlandığını (en azından ben yeni duyuyorum) biliyorum. Sonuç olarak, hakim paradigmadan dolayı yazık ki böyle bir destek yok.*” (Öğr. Gör.)

“*Çok sevimli bulmadıklarını söyleyebilirim. Bu çalışmalar, pozitivist-empirist yöntem anlayışı içersinde kaldığı oranda kabul görür.*” (Prof. Dr.)

“*Hiç.*” (Doç. Dr.)

“*Uluslararası çevre, makalenin kesinlikle nitel veriye de yer vermesi gerektiği görüşünde; ancak Türkiye’deki ana akım psikoloji ve yayın organları nitel veriye kuşkuyla yaklaşıyor, çünkü bu tür verilerin öznel olacağı ön yargısına sahiptir.*” (Arş. Gör.)

Psikoloji alanında nitel araştırmalara verilen akademik desteğin “az” olduğunu ifade eden yanıtlar (8 kişi) aşağıdaki gibidir:

“Benim alanımda (Psikoloji), özellikle Türkiye’deki bilimsel dergilerden nitel araştırma tek başına çok kabul görmüyor; nitel verilerin nicel verilerle desteklenmesi öneriliyor.” (Arş. Gör. Dr.)

“Psikoloji araştırmaları, özellikle Türkiye’de nitel araştırmalardan çok nicel araştırmalara odaklandığı için nitel araştırmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Ben bu durumu akademik çevrelerin nitel araştırmaları desteklememesinden çok nicel araştırmalara ağırlık verilmesine genel bir eğilim olarak düşünüyorum. Psikoloji çalışmaları daha çok ölçek kullanımına ve çok değişkenli modelleri test etmeye yöneldiği için nitel araştırmaların önemi dikkate alınmamaktadır.” (Doç. Dr.)

“Çok az.” (Öğr. Gör. Prof. Dr.)

“Çok fazla desteklendiğini düşünmüyorum. Genelleme yapmak doğru değil ama en azından ...’den yetişen psikoloji öğrencilerinin bu konuda araştırma yapacak donanıma ve analiz yöntemlerine yeterince vakıf olduğunu da düşünmüyorum.” (Arş. Gör.)

“Bölümümüzde nitel araştırmalara değer verilmekte, ancak psikoloji dergilerinde bu tür çalışmalar aynı ölçüde desteklenmemekte.” (Doç. Dr.)

“Nitel araştırma yöntemleri hali hazırda çok yaygın düzeyde kabul görmüyor ve örnek teşkil edecek araştırma sayısı sınırlı.” (Doç. Dr.)

“Daha az kişi destekliyor.” (Doç. Dr.)

“Destek yok” ve “Destek az” yanıtları birlikte değerlendirildiğinde; ankete katılan 23 psikolog arasından 12’sinin (% 52), Türkiye’deki psikoloji alanında nitel

araştırmalara verilen desteğin, hakim geleneği temsil eden nicel araştırmalara verilen desteğin oldukça gerisinde olduğunu bildirdikleri görülmektedir. Bazı katılımcıların, kendi bölümlerinde nitel araştırmaların desteklenmekte olmasına karşılık, psikoloji dergilerinde bu tür çalışmaların aynı ölçüde desteklenmediğini ifade etmeleri ayrıca anlamlıdır.

Psikoloji alanında nitel araştırmalara akademik desteğin bulunduğunu bildiren yanıtlar (9 kişi) aşağıdaki gibidir:

“Son derece desteklemektedir.” (Doç. Dr.)

“Nitel araştırmaların psikoloji araştırmalarında, hem nicel yöntemlerle bir arada kullanıldığında hem de nitel veri analizine ilişkin bir bilgi birikimine sahip olduğunda desteklendiğini düşünüyorum.” (Arş. Gör. Dr.)

“Aslında akademik çevre bu konuda destek olmuyor denemez, ama bu iş çok zahmetli ve üzerinde gerçekten iyi düşünülmesi gereken bir konu... her şeyi enine boyuna düşünerek böyle bir işe girmek gerekiyor...” (Arş. Gör.)

“Bölümümüzün klinik psikoloji kolu nitel araştırma yapıyor ve önemiyor, biz deneysel tarafında olanlar da öneminin farkındayız ve en azından kantitatif incelemeler yapılırken kalitatif ek incelemelerin bilgi birikimini çok destekleyeceği görüşündeyiz.” (Öğr. Gör.)

“Olumlu bakılmakta yalnız niteliksel değerlendirmelerin mutlaka geçerli bir başka ölçüye dayandırılması da beklenmekte.” (Doç. Dr.)

“Bence destekler.” (Prof. Dr.)

“Genel olarak nicel araştırmalar daha yaygın, ancak konusuna bağlı olarak nitel araştırma yapan elamanlarımız da var ve sağlanan destek genel araştırmalara sağlanan destekler kapsamında.” (Prof. Dr.)

“... Üni. Psikoloji Bölümü’nde özellikle kültüre özgü birtakım kavramları incelerken nitel teknikler desteklenmektedir.” (Arş. Gör.)

“Benim içinde bulunduğum akademik çevre, araştırmanın konusuna en uygun yöntemin kullanılmasını bekler. Nitel ve nicel yöntemler ile ilgili herhangi bir önyargı ile karşılaşmadım.” (Doç. Dr.)

Yukarıdaki yanıtlar incelendiğinde; nitel araştırmalara “akademik destek var” diyen katılımcıların, kendi bölümlerinde bu tür araştırma yapmaya ilişkin desteğin varlığından söz ettikleri görülmektedir. Bundan başka, akademik desteğin var olduğunu açıkça bildiren iki yanıt dışında, katılımcıların, nitel araştırmaların gerekli titizlikle yürütüldüğünde ya da nicel verilerle birleştirildiğinde destek göreceğine ilişkin inançlarını belirttikleri anlaşılmaktadır.

İçerik Analizi Sonuçları

14. Ulusal Psikoloji Kongresi’nde sunulan bildirilerin özetleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Böylelikle, anahtar sözcükler kullanılarak arama yapılmış ve bu kongrede sunulan nitel tekniklerin kullanıldığı araştırmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu anahtar sözcükler, “*nitel, anlatı, söylem analizi, içerik analizi, konuşma analizi, fokus grup, odak, odak grup, metafor, eleştiri, eleştirel teori, fenomenoloji*” gibi nitel araştırmaları tespit etmeye imkan veren anahtar terimlerden olmaktadır. Bu sözcüklerin toplamda 69 bildiri özeti içinde aranması işlemi, nitel veri analizine yönelik bir bilgisayar programı olan MAXqda’in kullanımı ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Söz konusu kongrede sunulan toplam bildiri sayısı 69’dur. Bu bildirilerden 29’u klinik psikoloji, 19’u sosyal psikoloji, 17’si gelişim psikolojisi, 4’ü ise deneysel psikoloji alanındadır.

Tablo 1.

Bildirilerin ve Anahtar Sözcüklerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	İçerik Analizi	Fokus Grup	Anlatı	Konuşma Analizi	Nitel	Toplam
Klinik psikoloji		1	1		1	3
Gelişim psikolojisi	1					1
Sosyal psikoloji	1			1		2
Deneysel psikoloji						0
<i>Toplam</i>	2	1	1	1	1	6

Arama sonuçlarına göre, diğer anahtar kelimelerin (eleştiri, eleştirel teori, fenomenoloji, söylem, metafor, odak, odak grup) ise herhangi bir bildiri özeti içinde yer almadığı görülmüştür.

“Nitel” sözcüğü yalnızca bir bildiri içinde yer almaktadır. “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Abla ve Ağabeylerinin Sosyal Beceri Düzeyi ve Kardeş İlişkileri” (Akalin ve İnanç, 2006) başlıklı bu bildiri, “Araştırmada görüşmelerden de yararlandığından bir nitel çalışma özelliği de taşımaktadır. Veri toplama aşamasında birden fazla yöntem kullanıldığı için, üçgenleme tekniğinden yararlandığı söylenebilir.” ifadesinden anlaşıldığı üzere araştırmada, aynı zamanda nitel tekniklerin kullanıldığı belirtilmektedir. “Üçgenleme” (triangulasyon) ifadesi ise bize bu çalışmada nitel ve nicel yaklaşımların birleştirildiğini bildirmektedir. İlginç nokta, kongrede yer alan tüm bildirimler içinden yalnızca bir tanesinde araştırmacının “nitel” olduğu vurgusunun yapılmış olmasıdır.

Bununla birlikte, araştırmada nitel tekniklerin kullanımıyla ilgili bir ipucu niteliği taşıyabilecek diğer anahtar kelimeler (anlatı, içerik, konuşma, fokus grup) arandığında belirli sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, “anlatı” kelimesinin yer aldığı tek bildiri, “Benlik Tipleri ve Otobiyografik Anlatıdaki Duygu Dili Arasındaki İlişki” (Dost ve Küntay, 2006) başlıklı bildiridir. Bildiri özetinde ifade edildiği üzere bu çalışmada “...yaşları 20 ile 60 arasında değişen kadın ve erkek katılımcılarla görüşülmüş ve her bir katılımcıdan son beş yıl içinde yaşamış olduğu ve kendisini etkileyen dört olay anlatması, daha sonra da bu olayları yaşarken neler

hissettiğini anlatması istenmiştir. Görüşmenin ikinci aşamasında katılımcılara Kağıtçıbaşı (2005) tarafından geliştirilmiş olan benlik ölçeği uygulanmıştır”. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki, araştırmacılar, katılımcıların anlatılarından oluşan nitel veriler elde etmişlerdir ve ayrıca bir de nicel veri toplama aracı olarak ölçek kullanmışlardır. Araştırmada yapılan ön analizlerin sonucu olarak, özerk benlik düzeyi arttıkça otobiyografik anlatıda duygu terimi kullanımının azaldığı, duygunun daha soyut bir dil kullanılarak ifade edildiği ve daha çok benlik odaklı duygulardan bahsedildiği bulgularına erişildiği belirtilmektedir. Ayrıca, regresyon analizi bulguları verilmiştir. Bu bildiri, yapılan “ön analizlerin” bir nitel analiz olup olmadığı ya da hangi analiz tekniği olduğu belirtilmemiştir. Bu nedenle, nitel veriler olarak anlatılarda yer alan terimlerin tespitinin, bir nitel analizle mi yoksa bir nicel analizle mi yapıldığı anlaşılamamaktadır.

“Konuşma analizi” sözcüğü ise yine yalnızca tek bir bildiri geçmektedir. “Konumlandırma Teorisi: Türkçe Yapılan Konuşmalarda Seyreden Konumlanışlar” (Tekdemir, Arkonaç ve Çoker, 2006) başlıklı bu bildiri, araştırmacının “nitel” olduğuna ilişkin bir ifade yer almamakla birlikte, “konuşma analizi” hakkında bilgi sahibi olanların bu çalışmanın bir nitel araştırma örneği sunduğunu kolayca çıkarsaması mümkündür. Bu çalışmayla ilgili bilgi, Türkiye’den nitel araştırma örneklerinin sunulduğu bölümde verilmiştir.

“İçerik analizi” sözcüklerinin aranması sonucunda ise, iki bildiri içerisinde bu ifadenin yer aldığı saptanmıştır. Bunlardan ilki, “Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeğinin (Subjective

Well Being) Geliştirilmesi” (Eryılmaz ve Yorulmaz, 2006) başlıklı bildirdir. 180 lise öğrencisinden elde edilen “mutluluk” tanımlamalarının, “içerik analizi yöntemi” ile analiz edildiği belirtilmektedir. Bu çalışmada nitel verilerin, ölçek geliştirmek amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yalnız, daha önce de ifade edildiği üzere, metin formundaki verilerden nicelleştirmelerin yapıldığı “nicel içerik analizi” ile bu tarz nicelleştirmelerin yapılmadığı “nitel içerik analizi” birbirinden farklı iki analiz stratejisine karşılık gelmektedir. İlk durum seçildiğinde, yalnızca nitel veriler kullanılmış olmakta, ancak yürütülen analiz “nitel analiz” olmamaktadır. Ayrıca, ölçek geliştirmek üzere nitel verilerin kullanılmış olması da, araştırmayı “nitel” bir araştırma desenine sahip kılmamaktadır.

“İçerik analizi” ifadesinin yer aldığı diğer bildiri, “Türk Genci ‘İyi İnsan’ı Nasıl Tanımlıyor? İyi İnsan Prototipinin Kültürlerarası Araştırmasında Türk Kültürünün Konumu” (Smith, 2006) başlıklı bildirdir. Farklı kültürlerde *iyi insan* tanımının hangi vasıfları içerdiği araştırılmış, “yedi farklı kültürde toplam 1353 denek tarafından üretilen *iyi insan* tanımlarının içerik araştırması sonuçları” aktarılmıştır. Bildiri özetinde, söz konusu araştırmanın yöntemi hakkında “içerik araştırması” olması dışında bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bu sebepten, söz konusu içerik analizinin, nitel mi yoksa nicel mi olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak, “içerik analizi” teriminin tek başına kullanımının nicel analizi ifade ettiğini temel alarak, yine nicel bir analiz kullanılmış olduğu sonucunu çıkarsamak mümkündür. Ayrıca, araştırmacının, katılımcılar için “denek” ifadesini kullanmış olması, bu çıkarsamamıza temel olan bir diğer kanıt teşkil etmektedir.

“Fokus grup” sözcüklerinin aranması sonucunda ise yine tek bir bildiri bu ifadenin yer aldığı görülmüştür. “İlişki Değerlendirme Envanteri (İDE) Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması” başlıklı bu bildiri de, evlilik öncesi ve evli çiftlere uygulanabilecek, Türk normlarına uygun bir envanter geliştirmek üzere yürütülen bir araştırmanın bulguları yer almaktadır. İlişki değerlendirmeye, ilişkinin güçlü ve zayıf yanlarını belirlemeye ve geliştirmeye yönelik bu envanterin hazırlanmasında literatür araştırmasının yanı sıra 50 çiftle yürütülen fokus grup görüşme verileri kullanılmıştır. Kısaca, geliştirilecek olan bir ölçeğin faktörlerinin tespiti amacıyla nitel veri toplama tekniklerinden biri olarak fokus grup görüşmesinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Faktörlerin belirlenmesinde 10 kişilik bir uzman ekibin çalıştığı belirtilmekte ancak, bildiri özetinde fokus grup görüşmelerinden elde edilen nitel verilerin analizinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır.

Buraya kadar gerek anket gerekse içerik analizi sonuçları olarak sunduğumuz bulgular ışığında, Türkiye’deki psikoloji araştırmalarında nitel araştırma desenlerinin yaygın kullanıma sahip olmadığını; buna karşın nicel verileri desteklemek üzere nitel verilerin kullanımının daha yaygın bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, elbette bu çıkarsamamız bu çalışma için özel olarak yürütmüş bulunduğumuz araştırmaların sınırlılıklarını taşımaktadır. Bu tespitimizin güçlendirilebilmesi için, tezler, ders kitapları, görgül araştırmalar, sempozyum ve kongre bildirileri, akademik dergiler vb. üzerinden daha kapsamlı analizlere ihtiyaç vardır.

Türkiye’de Psikoloji Çalışmaları İçinde Nitel Araştırma Örnekleri

Arkonaç ve Paker (1997) “Türkiye’de Kadın ve Modernite: Söylem Analizi ile Yaklaşım” adlı çalışmalarında, 18 ile 75 yaşları arasında İstanbul’da ve İzmir’de oturan düşük, orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyden toplam 24 kadın ile 1,5 - 2 saat süren görüşmeler yürütmüşlerdir. Teybe kaydedilen bu görüşmelerin deşifreleri analiz edilmiştir. Yürütülen analiz, söylem analizine uygun stratejiler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir; analiz sırasında araştırma sorusuyla bağlantılı kategoriler kullanılmıştır. Bunlar, kadının değişen rolü ve kadınların bu rolü nasıl değerlendirdikleri, ailede çatışma çözümü ve kadının değişen güç ve kamu alanıdır.

“Deli Söylemi” adlı çalışmada ise Arkonaç (1998), gazete makalelerini ve 29 kişiyle yapılan görüşmeleri söylem analizi ile incelemiştir. Bu çerçevede, tiraj yüksekliği kriterine göre seçilen Milliyet, Sabah, Zaman gazetelerinde bir yıl süre ile basılmış haber ve makaleler, deli, delilik, ruh sağlığı ile ilgili konu ve haberlere göre taranmıştır. İkinci olarak, 29 kişi ile deli, delilik, ruh sağlığı ve tedavi gibi konu başlıkları çerçevesinde 1 - 1,5 saat süren nitel görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde önceden hazırlanmış sorular sorulmamıştır; görüşmeler, araştırmacının belirlediği ana temalar çerçevesinde yürütülmüştür. Arkonaç, söylem analizine imkan vermesi dolayısıyla bu görüşme tekniğini kullandığını belirtmektedir. Her iki türde verilerin analizi ise belirlenen temalar esasında gerçekleştirilmiştir.

Arkonaç’ın (1999) “Türkiye’deki Terapist Söyleminde İnsan, Kültür ve Terapi” başlıklı

çalışması da bir söylem analizi örneğidir. Bu çalışmada, farklı ekollerden, kurumlarda ve serbest çalışan toplam sekiz terapistle söylem analizine uygun görüşmeler yürütülmüştür. Arkonaç’ın ayrıca konuşma analizi çalışmaları da bulunmaktadır. “Konumlandırma Teorisi: Türkçe Yapılan Konuşmalarda Seyreden Konumlanışlar” başlıklı çalışmasında Arkonaç (2006), iki ayrı ortamda kaydedilen toplam üç saatlik gündelik konuşmaları incelemiştir. İki farklı çalışma (fabrika-üniversite) grubundan konuşma kayıtları, konuşma analizine uygun bir tarzda analiz edilerek; konumlanışlar ve bunların bağlam içindeki kayışları çerçevesinde ortaya çıkan konumlandırma stratejileri tartışılmıştır.

Türkiye’deki psikoloji çalışmalarında, anlatı analizinin kullanıldığı bir araştırma ise, Yüksel’in (1999) “Bir Grup Türk Üniversite Öğrencisinde Benlik Yapısının Anlatı Analizi Yöntemi Uygulanarak Çözümlemesi: Gelenek ve Değişim Arasındaki Ben” adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Yüksel, benlik kavramının Türk kültürü içinde nasıl ifade bulunduğunu, 12 üniversite öğrencisi ile nitel görüşmeler yürüterek araştırmıştır. Yüksel, çalışmanın hermenötik yaklaşım temelinde yürütüldüğünü belirtmektedir. Hermenötik yaklaşım, kişilerin yaşam birikimlerinin anlamlarını incelemeye uygun olduğu için seçilmiştir. Bu bağlamda, ‘etnografik görüşme’ tekniği kullanılmıştır. Yüksel, bu görüşme tekniğini, “kişinin istediği biçimde, içerikte ve uzunlukta cevap verebilmesi” gibi nedenlerle seçtiğini belirtmektedir (Yüksel, 1999, s. 134). Görüşme verileri, anlatı analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Yüksel (1999), veri analizinde anlatı analizi tekniğini seçmesinin nedenini şöyle ifade etmektedir: “Anlatı analizinin kişisel deneyim ve anlamlandırmaların, yani

yaşamın kişiler tarafından nasıl algılandığının, sistematik incelemesine imkan tanınması ve sözlü, birinci şahıs, doğal anlatılar denilen biçime de uygunluğudur” (s. 135-136).

Sonuç

Bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı üzere, söz konusu paradigmatik değişimin sosyal bilimler metodolojisinde göze çarpan etkisi, nicel araştırma tekniklerinin yanı sıra nitel araştırma tekniklerinin artan kullanımı olmuştur. Nitel araştırma tekniklerinin, nicel tekniklere alternatif olarak kullanımının temelinde, sosyal bilimlerin ‘onto’sunun, en genel ifadeyle ‘sosyal olan’ın neliğine yönelik sayıltıların farklılaşması yer almaktadır.

Psikoloji alanında da bu ontolojik değişimin kabul görmesiyle, yeni bir epistemoloji ve buna dayalı yeni bir metodoloji, araştırmalara yön vermeye başlamıştır. Arkonaç, psikolojideki yeni ontolojik ele alırlara Harré’nin yaklaşımını örnek göstermektedir. Buna göre, insan yalnızca fiziksel ve maddi bir dünyada yaşamamakta, aynı zamanda bir semboller dünyası içinde yer almaktadır. Bu iki dünyada birden yaşıyor olmak insanın ayırıcı özelliğidir. Bu iki dünya birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte, birbirine indirgenemeyecek alanlardır (1999, s. 39-40). Harré’nin önerdiği, semboller dünyasını temel alan ontoloji içinde, tüm zamanlarda ve tüm mekanlarda geçerli olan bir şey yoktur. Bunun yerine, sürekli akıp giden ve değişen bir şey vardır. Dolayısıyla, “tüm zaman ve mekanlarda geçerli olanı ararken problem ettiğimiz şeyler, problematik olarak sunduğumuz fenomenler burada fenomen olmaktan çıkar, çünkü problematik olmaktan çıkar. Bu ontolojinin problematikleri başkadır.” (akt. Arkonaç, 1999, s. 42).

Sosyal bilimler metodolojisinde pozitivist paradigmadan kopuşu temsil eden paradigmatik değişim sürecinden, geç de olsa, psikoloji disiplini de etkilenmektedir. Bu çalışmada, psikoloji alanında söz konusu değişimi örneklendiren gelişmeler gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Batıda, nitel araştırmalar yürüten psikologlara destek olmak üzere çeşitli merkezlerin kurulduğu ve yayınları özendirmek üzere girişimlerde bulunulduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca, doğrudan doğruya nitel araştırma yapmaya rehberlik edecek yöntem kitaplarının önemli yayınevleri tarafından basılmış olması, anlamlı gelişmeler arasında gösterilmektedir. Magee’nin (2002) ifade ettiği gibi, bugün nitel yaklaşım, psikologlar arasında tam bir kabul görmese de bunun üzerine konuşmalar artmaktadır.

Türkiye’deki psikolojinin bu paradigmatik dönüşüm sürecinin neresinde durduğu ise, yürütmüş olduğumuz bir anketin ve içerik analizinin bulgularına dayanarak gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre, Türkiye’deki psikoloji dergilerinde nitel araştırma bulgularını yayınlama güçlüğüne yanı sıra akademik desteğin de oldukça sınırlı olduğu, anketimize katılan psikologların çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir. İçerik analizi sonucunda ise, 14. Psikoloji Kongresi’nde nitel araştırma deseninin kullanıldığı araştırma sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, psikologların, nitel verileri daha çok nicel araştırma deseni içinde kullanmış olmalarına karşın “nitel araştırma” deneyimine sahip olduklarını bildiren yanıtları, hakim paradigma (pozitivist) içinde kaldıklarının bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Oysa ‘nitel teknikler’in kullanıldığı her araştırma için ‘nitel araştırma’ adlandırması uygun düşmemektedir. Tanji’nin

(1999) belirttiği gibi, nitel araştırma yürütmek her şeyden önce *epistemolojik farkındalık* gerektirmektedir. Bu durum, Rennie, Watson ve Monteiro'nun (2000) Kanada'da psikoloji disiplini içinde nitel araştırmaların kullanımını göstermek üzere yürütmüş oldukları anketin bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Diğer yandan, sayıca az olmakla birlikte, Türkiye'deki psikoloji çalışmalarında nitel araştırma desenlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, "Psikolojide İnsan Modelleri ve Ontoloji Sorunu" (Arkonaç, 1999) başlıklı eserde psikoloji disiplini açısından alternatif ontolojik ve epistemolojik yaklaşımların değerlendirilmiş olması, anlamlı gelişmeler arasında gösterilebilir.

Kaynaklar

- Alkalın, A. B. ve İnanç, Y. (2006). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların abla ve ağabeylerinin sosyal beceri düzeyi ve kardeş ilişkileri. *14. Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Hacettepe, Ankara.
- Arkonaç, S. A. ve Paker, O. (1997). Türkiye'de kadın ve modernite: Söylem analizi ile yaklaşım. *9. Ulusal Psikoloji Kongresi*, İstanbul.
- Arkonaç, S. A. (1998). Türkiye'de 'deli' söylemi. *X. Ulusal Psikoloji Kongresi*, Ankara.
- Arkonaç, S. A. (1999). Türkiye'deki terapist söyleminde insan, kültür ve terapi. *Ulusallararası Liyezon Psikiyatrisi Kongresi*, İstanbul.
- Arkonaç, S. A. (1999). Psikolojide insan modelleri ve ontoloji sorunu. S. A. Arkonaç, (Ed.), *Psikolojide yeni tartışmalar* içinde. İstanbul: ALFA Yayınları.
- Bergold, J. B. (2003). The affinity between qualitative methods and community psychology [45 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 1 (2), <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-00/2-00bergold-e.htm>
- Blunden, A. (2006). *Empirical social psychology and critical theory*. <http://www.werple.net.au/~andy/works/critical-theory-and-psychology.htm>
- Bryman, A. (1988). *Quantity and quality in social research*. London: Unwin Hyman Publications.
- Buchholz, M. B. (1993). *Metaphernanalyse*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Buchholz, M. B. (Ed.). (1995). *Psychotherapeutische Interaktion - qualitative Studien zu Konversation und Metapher, Geste und Plan*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Burke, K. (1966). *Language as symbolic action*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Chao, R. (1995). Chinese and American cultural models of the self reflected in mothers' childrearing beliefs. *Ethos*, 23, 328-354.
- Creswell, J. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Culler, J. (2005). *Literary theory: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Dikeçilgil, B. (2005). Bilimsel paradigmalarda oluşumunda ve dönüşümünde sosyolojik bağlam. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Muğla.
- Dost, A. ve Küntay A. C. (2006). Benlik tipleri ve otobiyografik anlatıdaki duygu dili arasındaki ilişki. *14. Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Hacettepe, Ankara.
- Eryılmaz, A. ve Yorulmaz, A. (2006). Ergen öznel iyi oluş ölçeğinin (subjective well being) geliştirilmesi. *14. Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Hacettepe, Ankara.
- Fischer, C. ve Wertz, F. (1979). Empirical phenomenological analyses of being criminally victimized. A. Giorgi, (Ed.), *Duquesne studies in phenomenological psychology* (vol.3) içinde (135-158). Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Faltermaier, T. Krause J. M., Flick, U. ve Böhm, I. (1992). *Gemeindepsychologisches Handeln: Eine Einführung*. I. Böhm, T. Faltermaier, U. Flick, ve J. M. Krause, (Ed.), *Gemeindepsychologisches Handeln: Ein Werkstattbuch* içinde (9-28). Freiburg: Lambertus.
- Faux, R. B. (2002). Introducing students to the tools of psychological research. Review essay: Nicky Hayes (2000). Doing psychological research: Gathering and analyzing data [14 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 3 (4). <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>.
- Fitzek, H. (2000). Figurations in everyday life - A research program of cultural psychology [22 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 1 (2), <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-e/2-00inhalt-e.htm>
- Flick, U. (2002). *An introduction to qualitative research*. London: Sage Publications.
- Gergen, K. (1991). *The saturated self*. New York: Basic Books.
- Gergen, K. (2001). Psychological science in a postmodern context. *American Psychologist*, 56, 803-813.

- Giorgi, A. (1975). An application of phenomenological method in psychology. A. Giorgi ve C. Fischer, (Ed.), *Duquesne studies in phenomenological psychology* (Vol. 2) içinde (82-103). Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Gentner, D. ve Stevens, A. L. (1983). *Mental models*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Ass.
- Giorgi, A. (1994). A phenomenological perspective on certain qualitative research methods. *Journal of Phenomenological Psychology*, 25 (2), 190-220.
- Harré, R. ve Secord, P. F. (1972). *The explanation of social behavior*. Oxford: Blackwell.
- Haré, R. ve Gillett, G. (1994). *Discursive mind*. London: Sage Publications.
- Johnson-Laird, P. N. (1983). *Mental models: Towards a cognitive science of language, inference, and consciousness*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Keat, R. ve Urry, J. (1994). *Bilim olarak sosyal teori*. (N. Çelebi, Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Kerlin, B. (2000). Qualitative research in the United States [27 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 1 (1). <http://qualitative-research.net/fqs>
- Kerby, A. (1993). *Narrative and the self*. Bloomington: Indiana University Press.
- Konuk, E. ve ark. (2006). İlişki değerlendirme envanteri (İDE) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. 14. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Hacettepe, Ankara.
- Kopala, M. ve Suzuki, L. A. (Ed). (1999). *Using qualitative methods in psychology*. London: Sage Publications.
- Kuhn, T. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Pres.
- Kuş, E. (2003). *Nitel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuş, E. (2006). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel veri analizi: Örnek program NVivo ile gösterimler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Liebert, W. A. (1993). Zur soziohistorischen dynamik von sprache und kognition. Die emergenz des metaphernmodells 'geld ist wasser' im 19. jahrhundert. *Papiere zur Linguistik*, 49 (2), 151-157.
- Magee, V. (2002). Perspective and balance: Considering qualitative research methods in psychology. Review essay: M. Kopala ve L. A. Suzuki, (Ed.). (1999). Using qualitative methods in psychology [40 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 3 (1). <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>.
- Mangueneau, D. ve Angermüller, J. (2007). Discourse analysis in France. A conversation [48 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 8 (2), Art. 21, <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-07/07-2-21-e.htm>.
- Mason, J. (1996). *Qualitative researching*. London: Sage Publications.
- Mattes, P. ve Schraube, E. (2004). "Old-stream' psychology will disappear with the dinosaurs!" Kenneth Gergen in conversation with Peter Mattes and Ernst Schraube [39 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [Online Journal]*, 5 (3), Art. 27, <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-04/04-3->
- Moser, K. S. (2000). Metaphor analysis in psychology-method, theory, and fields of application [22 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 1 (2), <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-e/2-00inhalt-e.htm>
- Narter, M. (1999). Psikoloji ve sosyal psikolojinin bilimsel gelişimi ve bugünü. S. A. Arkonaç, (Ed.), *Psikolojide yeni tartışmalar* içinde. İstanbul: ALFA Yayınları.
- O'Brien, V. & Kopala, M. (1999). Using a qualitative method to study clinical supervision. M. Kopala ve L. A. Suzuki, (Ed.), *Using qualitative methods in psychology* içinde. London: Sage Pub.
- Ottati, V., Rhoads, S. ve Graesser, A. C. (1999). The effect of metaphor on processing style in an persuasion task: A motivational resonance model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (4), 688-697.
- Papadopoulos, D. ve Schraube, E. (2004). "This world demands our attention". Ian Parker in conversation with Dimitris Papadopoulos and Ernst Schraube [33 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 5 (3), Art. 14, <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-04/04-3-14-e.htm>
- Parker, I. (2005). *Qualitative psychology: Introducing radical research*. London: Open University Press.
- Pribilsky, J. (2001). Review Note: Carl Ratner (1997). Cultural psychology and qualitative methodology: Theoretical and empirical considerations [7 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 2 (2). <http://qualitative-research.net/fqs/fqs.htm>
- Ratner, C. (2001). Analyzing cultural-psychological themes in narrative. *Journal of Phenomenological Psychology*, 25, 190-220.
- Ratner, C. (2002). Subjectivity and objectivity in qualitative methodology [29 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 3 (3), <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>

- Ratner, C. Straub, J. ve Valsiner, J. (2001). Introduction [9 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 2 (3), <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>
- Ratner, C. (1997). *Cultural psychology and qualitative methodology: Theoretical and ethical considerations*. New York, London: Plenum Pres.
- Rennie, D. L., Watson, K. D., ve Monteiro, A. (2000). *Qualitative Research [On-line Journal]*, 2 (3). <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqseng.htm>
- Roderburg, S. (1998). *Sprachliche konstruktion der wirklichkeit: Metaphern in therapiegesprächen*. Wiesbaden: Deutscher Universitäts Verlag.
- Roncaglia, I. (2004). Conference report: The BPS annual conference 2004 [25 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 5(2), Art. 17, <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-04/2-04tagungroncaglia-e.htm>
- Sarbin, T. R. (Ed.). (1986). *Narrative psychology*. New York: Praeger.
- Smith, S. T. (2006). Türk genci "İyi insan"ı nasıl tanımlıyor? İyi insan prototipinin kültürlerarası araştırmasında Türk kültürünün konumu. *14. Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Hacettepe, Ankara.
- Stabb, S. D. (1999). Teaching qualitative research in psychology. M. Kopala ve S. A. Suziki, (Ed.), *Using qualitative methods in psychology* içinde. London: Sage Publications.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Strauss, C. ve Quinn, N. (Ed.). (1997). *A cognitive theory of cultural meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sullivan, G. B. (2002). Reflexivity and subjectivity in qualitative research: The utility of a Wittgensteinian framework [29 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 3 (3), <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>
- Surgan, S. (2001). Is random error useful for developmental psychology? [47 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 2 (3), <http://www.qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>
- Tanji, J. M. (1999). Qualitative research in a therapeutic context. M. Kopala ve L. A. Suziki, (Ed.), *Using qualitative methods in psychology* içinde. London: Sage Pub.
- Tekdemir, G., Arkonaç, S. A., ve Çoker, Ç. (2006). Konumlandırma teorisi: Türkçe yapılan konuşmalarda seyreden konumlanışlar. *14. Ulusal Psikiyatri Kongresi*, Hacettepe, Ankara.
- Tirado, F. ve Gálvez, A. (2007). Positioning theory and discourse analysis: Some tools for social interaction analysis [88 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research*, 8 (2), Art. 31, <http://www.qualitative-research.net/fqstexte/2-07/07-2-31-e.htm>.
- Van Langenhove, L. (1995). The theoretical foundations of experimental psychology and its alternatives. J. A. Smith, R. Harré ve L. Van Langenhove, (Ed.), *Rethinking psychology* içinde (10-23). London: Sage.
- Von Kleist, C. (1987). Zur verwendung von metaphern in den selbstdarstellungen von psychotherapieklienten. J. B. Bergold ve U. Flick, (Ed.), *Ein-sichten: Zugänge zur sicht des subjekts mittels qualitativer forschung* içinde (115-124). Tübingen: DGVT.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wrigley, M. (2001). Real stories or storied realism? Review Essay: Michele L. Crossley (2000). Introducing narrative psychology: Self, trauma and the construction of meaning [16 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal]*, 2 (2), <http://qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>
- Yüksel, B. S. (1999). Psikolojide hermenötik yöntemin yeri: bir anlatı analizi uygulaması. S. A. Arkonaç, (Ed.), *Psikolojide yeni tartışmalar* içinde. İstanbul: ALFA Yayınları.